

LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT

Interne Nota 384

F.H. Bethe
B.M. Kamphuis

**De landbouw in
veenweidegebieden**
Een vergelijking van zeven
landinrichtingsgebieden

Juli 1990

NIET VOOR PUBLIKATIE - NADRUK VERBODEN

INHOUD

	Blz.
1. INLEIDING	5
2. DE POSITIE VAN DE ZEVEN LANDINRICHTINGSGEBIEDEN BINNEN DE VEENWEIDEGEBIEDEN	7
3. KENMERKEN VAN DE HOOFDBEROEPSBEDRIJVEN IN 1988	9
3.1 Aantal bedrijven en arbeidskrachten	9
3.2 Bedrijfsgrootte en inkomenssituatie	10
4. KENMERKEN VAN DE MELKVEEHOUDERIJBEDRIJVEN IN 1988	12
4.1 Positiebepaling melkveehouderij	12
4.2 Arbeidsbezetting en opvolgingssituatie	12
4.3 Veedichtheid en ruwvoervoorziening	13
4.4 Bedrijfsgrootte en inkomenssituatie	14
4.5 Verkaveling	16
5. ONTWIKKELINGEN IN DE PERIODE 1980-1988	17
5.1 Algemeen	17
5.2 Aantal bedrijven	17
5.3 Veedichtheid	19
5.4 Bedrijfsgrootte	21
6. TOEKOMSTPERSPECTIEF	22
LITERATUUR	23
Bijlage 1: Toelichting op enige veel gebruikte termen	24
Bijlage 2: Kenmerken naar onderscheiden bedrijfstypen in 1988 per gebied	27

1. INLEIDING

De Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij heeft besloten in beginsel geen subsidie meer te verlenen op peilverlaging in diepe veenweidegebieden. Daarbij gaat het om gebieden waarvan minimaal 25% van de cultuurgrond bestaat uit diepe veengronden, dat wil zeggen de zandondergrond begint lager dan 120 cm beneden maaiveld en een eventueel kleidek is minder dan 40 cm dik. Dit besluit heeft betrekking op die gebieden die nog niet op het voorbereidingsschema voor landinrichting zijn geplaatst, alsmede voor landinrichtingsprojecten, waarvan het voorontwerp-landinrichtingsplan nog niet was gepubliceerd op de datum van het definitieve besluit van de Minister (d.d. 26-10-87). In het besluit zijn een aantal uitzonderingsbepalingen opgenomen. Voor ieder project dient te worden bezien of deze van toepassing zijn en zo ja, in welke mate. Een centrale vraag hierbij is in hoeverre peilverlaging gewenst is uit een oogpunt van een duurzaam landbouwkundig gebruik van de betreffende gebieden.

Om antwoord te kunnen geven op deze vraag is een aantal onderzoeken uitgevoerd, waaronder "Voedervoorziening en ontwatering in veenweidegebieden" (Vellinga, 1990) en "Perspectieven voor extensieve melkvee- en zoogkoeienhouderij op natte veengronden (Eck, W. van en ing. H. Prins, 1990). In de literatuurlijst is een overzicht van recent verschenen of binnenkort te verschijnen publikaties over de veenweideproblematiek opgenomen.

Het onderhavige rapport beperkt zich in dit kader uitsluitend tot een beschrijving van de landbouweconomische structuur en de ontwikkelingen daarin van de zeven landinrichtingsgebieden waarvoor nog geen voorontwerpplan was gepubliceerd, te weten Amstelland (Noord-Holland), Westzaan (Noord-Holland), Bodegraven-Noord (Zuid-Holland), Krimpenerwaard (Zuid-Holland), Echtener en Groote Veenpolder (Friesland), Haren (Groningen) en Rouveen (Overijssel). De grootte van deze gebieden alsmede het aandeel van de diepe veengronden in de totale oppervlakte loopt nogal uiteen (zie tabel 1.1).

Tabel 1.1 Aantal bedrijven en aandeel van diepe veengronden in de totale oppervlakte van de zeven veenweidegebieden

*)	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Aantal bedrijven	118	32	114	625	223	118	313
Bruto-oppervlakte (ha)	3100	990	2500	12070	7600	4100	6000
% diepe veengronden	81	100	52	77	60	39	43

*) aml=Amstelland; wsz=Westzaan; bod=Bodegraven-Noord; kri=Krimpenerwaard; egv= Echtener en Groote Veenpolder; har=Haren; rou=Rouveen.

De beschrijving van de agrarische structuur is gebaseerd op gegevens uit de landbouwtellingen van 1980, 1984 en 1988 van alle binnen de landinrichtingsgebieden geregistreerde bedrijven. Dus ook van bedrijven die geen of slechts weinig veengrond hebben, zoals met name in Rouveen en Haren veel voorkomt. Bij de interpretatie van de gegevens dient hiermee rekening te worden gehouden.

Om de landinrichtingsgebieden in een groter verband te kunnen plaatsen wordt in het volgende hoofdstuk ingegaan op een aantal kenmerken van de landbouw in deze gebieden in vergelijking tot die van het noordelijk veenweidegebied en het westelijk weidegebied. Een directe vergelijking is niet in alle opzichten mogelijk, daar de indeling van de bedrijven in be-

roepsgroepen voor de zeven veenweidegebieden is gebaseerd op een aanpassing van de beroepsindeling in de landbouwtelling via informatie van streekkenners terwijl dit voor de beide landbouwgebieden niet is gebeurd. Het effect van die aanpassing is vooral dat oudere bedrijfshoofden van kleinere ondernemingen verschuiven naar de categorie nevenbedrijven (zie bijvoorbeeld Kamphuis, 1989 en Schrijver, 1989).

Daardoor is het percentage nevenbedrijven in de landinrichtingsgebieden duidelijk hoger dan volgens de landbouwtelling en zijn de gegevens betreffende de hoofdberoepsbedrijven niet vergelijkbaar. De vergelijking wordt daarom gebaseerd op gegevens over alle bedrijven, onafhankelijk van de beroeps categorie.

De opbouw van de notitie is verder zodanig dat in eerste instantie algemene kenmerken voor de gehele agrarische sector in de gebieden gegeven worden, waarbij het accent ligt op de hoofdberoepsbedrijven (hoofdstuk 3). Onder meer wordt ingegaan op de arbeidsbezetting, de bedrijfsgrootte en de inkomenssituatie. Verdieping van de beschrijving vindt plaats in de daarop volgende hoofdstukken waarin de aandacht is gericht op de hoofdberoepsbedrijven die gespecialiseerd zijn in de melkveehouderij (bedrijven waarvan de productie voor meer dan twee derde door de melkveehouderij wordt ingenomen). Naast de hiervoor genoemde aspecten komen daarbij aan de orde de verkavelingssituatie, de veedichtheid en de ruwvoervoorziening op de bedrijven.

In hoofdstuk 5 wordt vervolgens ingegaan op de ontwikkelingen in de periode 1980-1988. Deze schets beperkt zich tot enkele kenmerken ten aanzien van veedichtheid en bedrijfsgrootte. De notitie wordt afgesloten met een korte beschouwing over het toekomstperspectief van de landbouw in de zeven landinrichtingsgebieden.

In het algemeen zal bij de beschrijving en de analyse van de agrarische structuur in de gebieden gekozen worden voor de presentatie van die waarden die een interregionale vergelijking mogelijk maken. Een presentatie van een groot aantal absolute kengetallen is in dit geval niet op zijn plaats.

Verder wordt in de nota nauwelijks ingegaan op verschillen binnen de onderscheiden bedrijfstypen. Daarvoor wordt verwezen naar bijlage 2. Een omschrijving van de gehanteerde type-indeling en andere in deze nota gehanteerde begrippen is opgenomen in bijlage 1.

2. DE POSITIE VAN DE ZEVEN LANDINRICHTINGSGEBIEDEN BINNEN DE VEENWEIDEGEBIEDEN

De zeven veenweidegebieden, waarop deze notitie betrekking heeft, maken deel uit van een groter geheel, te weten het noordelijk veenweidegebied en het westelijk weidegebied.

Om enigszins zicht te krijgen op de positie die deze gebieden innemen in dit groter geheel zijn in tabel 2.1 enkele kenmerken betreffende de agrarische structuur opgenomen. Deze gegevens hebben betrekking op alle bedrijven, onafhankelijk van het hoofd- of nevenberoep van het bedrijfshoofd.

De gebieden zijn van zeer uiteenlopende grootte: van enkele tientallen tot enkele honderdtallen bedrijven. Volgens opgave van de betrokkenen bij de landbouwtekening heeft in de beide landbouwgebieden circa 15% van de bedrijfshoofden een hoofdberoep buiten de landbouw. In enkele van de zeven landinrichtingsgebieden ligt dit percentage op ongeveer hetzelfde niveau, maar er zijn ook duidelijke uitschieters naar onderen en naar boven (Rouveen 8% en Haren 28%). Op basis van de inventarisaties door het LEI is het aandeel van de nevenbedrijven echter aanmerkelijk hoger, variërend van 22 tot 40% van de bedrijven. Dit is in belangrijke mate het gevolg van een andere toedeling van de kleine bedrijven van oudere gepensioneerde bedrijfshoofden.

Ongeveer twee derde van de bedrijven in de veenweidegebieden is in overwegende mate gericht op de melkveehouderij. Een uitzondering daarop vormt Haren met een veel lager aandeel van de melkveehouderij, hetgeen onder meer samenhangt met de fysisch-geografische differentiatie in het gebied, die meer gebruiksmogelijkheden biedt dan in de andere veenweidegebieden. Het lage percentage melkveehouderijbedrijven in het westelijk weidegebied vindt zijn oorsprong in het grote aantal glastuinbouwbedrijven, dat daar voorkomt.

Voor een vergelijking van de melkveesector in de gebieden is uitgegaan van de gegevens van de melkveehouderijbedrijven, dat wil zeggen alle bedrijven met meer dan twee derde van de totale produktieomvang in de melkveehouderij.

Daaruit komt naar voren dat de melkveehouderijbedrijven in het westelijk weidegebied gemiddeld genomen aanmerkelijk kleiner zijn dan die in het noordelijk veenweidegebied. Een uitzondering hierop vormt Rouveen met gemiddeld slechts 15 ha per bedrijf tegenover 30 ha gemiddeld in het noordelijk veenweidegebied. De kleinere oppervlakte in het westelijk weidegebied wordt deels gecompenseerd door een hogere veedichtheid per hectare. Het gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf is echter toch nog aanmerkelijk lager dan in het noordelijk veenweidegebied (72 respectievelijk 53 koeien per bedrijf).

De zeven landinrichtingsgebieden laten een zeer uiteenlopend beeld zien met zeer lage veedichtheden in Haren en Westzaan en relatief hoge veedichtheden in Bodegraven-Noord en de Krimpenerwaard. Samen met de verschillen in bedrijfsoppervlakte resulteert dit in eveneens sterk uiteenlopende groottes van de gemiddelde melkveestapel per bedrijf, van 26 melkkoeien in Rouveen tot 56 in Echtener en Grootte Veenpolder. Mede als gevolg van de verschillen in de gemiddelde melkproduktie per koe zijn de verschillen in het gemiddelde melkquotum per bedrijf nog pregnanter. De verscheidenheid in de agrarische structuur van de betreffende gebieden wordt nimmer duidelijk geïllustreerd.

Dit geldt ook voor de verkavelingssituatie. Gemiddeld hebben de melkveehouderijbedrijven in de veenweidegebieden ongeveer 3 kavels per bedrijf en ligt twee derde van de grond bij de bedrijfsgebouwen. Duidelijk afwijkend hiervan is de situatie in Haren, Rouveen en Westzaan, waar de bedrijven gemiddeld 6 à 7 kavels hebben en 24 à 35% van de grond bij de gebouwen.

Tabel 2.1 Enige kenmerken van de landbouw in de zeven veenweidegebieden in vergelijking tot het noordelijk en westelijk weidegebied (alle bedrijven) in 1988

*)	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou	Wwg	Nwg
Aantal bedrijven	118	32	114	625	223	118	313	16938	3750
% nevenbedrijven (CBS)	10	19	15	16	19	28	8	15	14
% nevenbedrijven (LEI)	35	38	22	34	23	40	27	.	.
% melkveehouderij-bedrijven	62	62	76	64	71	47	84	31	72
Melkveehouderijbe- drijven									
ha per bedrijf	21	23	23	19	31	28	15	22	30
melkkoeien per ha	1,72	1,29	2,09	2,05	1,79	1,34	1,67	1,92	1,75
gve per ha	2,35	2,06	2,72	2,57	2,38	2,09	2,36	2,54	2,37
melkkoeien per bedrijf	37	30	49	38	56	39	26	42	53
melkquotum per bedrijf (ton)	224	164	267	205	304	214	143	233	307
kavels per bedrijf	2,1	7,0	1,9	3,7	3,1	7,0	6,1	2,8	2,8
% huiskavel	71	35	79	55	61	24	24	66	68

*) aml=Amstelland; wsz=Westzaan; bod=Bodegraven-Noord; kri=Krimpenerwaard; egv= Echtener en Groote Veepolder; har=Haren; rou=Rouveen; wwg=Westelijk Weidegebied; nwg=Noordelijk Veenweidegebied.

3. KENMERKEN VAN DE HOOFDBEROEPSBEDRIJVEN IN 1988

3.1 Aantal bedrijven en arbeidskrachten

De op basis van LEI-inventarisaties verkregen indeling naar beroeps-groep (hoofdberoepsbedrijven versus nevenbedrijven) geeft aan dat in de veenweidegebieden een groot deel van de bedrijfshoofden meer dan de helft van de arbeidstijd buiten het eigen bedrijf werkzaam is of rustend agrariër is. Wel is er sprake van een grote variatie, namelijk van 22% in Bodegraven-Noord tot 40% in Haren. Mogelijke achtergronden van deze verschillen zijn zonder verder onderzoek niet aan te geven.

De arbeidsbezetting op de hoofdberoepsbedrijven geeft een nogal ge-lijkmatig beeld; de enige kleine afwijking betreft Rouveen, met als moge-lijke verklaring de bijzondere sociaalculturele situatie in dit gebied. De waarden per bedrijfstype in bijlage 2 maken duidelijk dat vooral op de grotere melkveehouderijbedrijven met een ligboxenstal (meer dan 75 melk-koeien) de arbeidsbezetting relatief hoog is.

Op grond van de leeftijdsverdeling van de bedrijfshoofden mag worden verwacht dat in de komende tijd op een groot aantal hoofdberoepsbedrijven een proces van generatiewisseling zal kunnen plaatsvinden. Het percentage bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar loopt uiteen van 43% in Bodegraven-Noord tot 68% in Rouveen. Van deze groep potentiële "wijkers" bezit een aantal op het moment van de registratie (1988) een opvolger. Per gebied blijkt dat percentage nogal te verschillen met opnieuw als uitersten Rouveen met een opvolgingspercentage van slechts 31% en Bodegraven-Noord van 76%. Daarbij dient echter te worden opgemerkt, dat het opvolgingspercentage voor Rouveen geen goed beeld geeft van de werkelijke bedrijfsovername in dit gebied, omdat het proces van bedrijfsovername in dit gebied anders verloopt dan elders.

De opvolgingssituatie kan als een eerste indicator voor de kansen op continuering van de bedrijven in een gegeven gebied beschouwd worden. Ge-middeld genomen lijkt het toekomstperspectief op de veenweidegebieden niet bijzonder groot te zijn: een groot aantal bedrijven met een ouder be-drijfshoofd heeft een dusdanige structuur dat daarop waarschijnlijk niet een voldoende groot arbeidsinkomen kan worden gerealiseerd. Andere inter-

Tabel 3.1 Aantal bedrijven en arbeidskrachten in de zeven veenweidege-bieden in 1988

	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Aantal bedrijven	118	32	114	625	223	118	313
% nevenbedrijven	35	38	22	34	23	40	27
Hoofdberoepsbedrijven:							
aantal bedrijven	77	20	89	415	171	71	230
aantal arbeidskrachten	194	42	221	897	363	173	437
arbeidskrachten per be-drijf	2,5	2,1	2,5	2,2	2,1	2,4	1,9
aje per bedrijf	2,0	1,6	1,8	1,8	1,7	2,1	1,7
% bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar	60	60	43	58	49	59	68
% met opvolger	48	42	76	49	64	45	31
% grond op bedrijven zon-der opvolger	25	32	7	21	14	28	38

essante informatie levert het percentage cultuurgrond van bedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar zonder opvolger. Dit geeft een indruk ten aanzien van de ruimte die in de toekomst mogelijk op de grondmarkt kan ontstaan, met als afgeleide de mogelijkheden voor bedrijfsvergroting voor de bedrijven die voortgezet worden. Ook ten aanzien hiervan vormen Rouveen en Bodegraven-Noord de uitersten, anders gezegd in Rouveen mogen op grond van deze gegevens grote veranderingen worden verwacht, terwijl in Bodegraven-Noord sprake is van een min of meer stabiele agrarische structuur.

Het opvolgingscijfer is echter, zoals eerder is aangegeven, geen goede indicator voor de te verwachten dynamiek in Rouveen. Bij nadere beschouwing laat Rouveen namelijk een veel minder dynamisch beeld zien (Kamphuis, 1989).

3.2 Bedrijfsgrootte en inkomenssituatie

De bedrijfsgrootte wordt in deze inventarisatie in eerste instantie via het gemiddeld aantal hectares per bedrijf bekeken (tabel 3.2). In het algemeen ligt de grootte van de ondernemingen rond de 25 hectare. In de Krimpenerwaard en Rouveen zijn de bedrijven relatief klein, respectievelijk het gevolg van een grote groep gemengde bedrijven (overige veehouderij en overige bedrijven) met een afwijkende grondbehoefte en een aanzienlijk percentage (42%) kleine melkveehouderijbedrijven met een traditionele stal en minder dan 25 melkkoeien (gemiddelde oppervlakte 11,3 ha). De productieomvang is uitgedrukt in Nederlandse grootte eenheden (nge), een waarde die in het kader van de stroomlijning van de typologie op EG-niveau de gebruikelijke standaardbedrijfseenheid (sbe) vervangt (zie bijlage 1).

Als maatstaf voor de inkomenssituatie wordt de arbeidsopbrengst per bedrijf en per gestandaardiseerde arbeidskracht (arbeidsjaareenheid) gebruikt. Als basis voor de bepaling van de bedrijfseconomische situatie in de zeven landinrichtingsgebieden is gebruik gemaakt van gegevens van binnen de beide landbouwgebieden gelegen boekhoudbedrijven uit het LEI-boekhoudnet. Berekend is de arbeidsopbrengst per standaardbedrijfseenheid, gedifferentieerd naar de eerder omschreven bedrijfstypen en zo mogelijk naar bedrijfsomvang (zie tabel 3.3). Confrontatie met de reële produktieomvang van de bedrijven in de landinrichtingsgebieden geeft dan als resultaat een raming van de arbeidsopbrengst per onderscheiden groep in deze gebieden.

Tabel 3.2 *Bedrijfsgrootte en geraamde arbeidsopbrengst op alle hoofdberoepsbedrijven in de zeven veenweidegebieden in 1988*

	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Ha per bedrijf	20,8	25,3	23,3	18,3	30,6	26,1	17,2
Nge per bedrijf	44,8	35,3	53,4	44,1	63,9	44,8	31,5
Arbeidsopbrengst (* 1000 gld.)							
per bedrijf	52,3	38,1	67,9	51,9	81,8	52,0	33,1
per aje	26,1	23,3	37,3	28,8	46,9	24,9	19,7
% bedrijven met arbeidsopbrengst per aje							
boven 35.000 gld.	27	25	51	29	61	34	11
boven 45.000 gld.	16	10	29	16	39	18	6

Evenals ten aanzien van de productieomvang per bedrijf (ook indicatief ten aanzien van de inkomenscapaciteit van de bedrijven) vallen Bodegraven-Noord en Echtener en Groote Veenpolder op door een hoge gemiddelde arbeidsopbrengst per bedrijf en per arbeidskracht en Rouveen door een lage arbeidsopbrengst.

De arbeidsopbrengst is per definitie niet gelijk aan het gezinsinkomen, fiscaal inkomen of besteedbaar inkomen. Door andere inkomsten dan die uit de landbouw liggen deze vaak hoger. De arbeidsopbrengst geeft daarentegen wel inzicht in de mate waarin arbeidskrachten beloond worden voor de verrichte arbeid. In die zin vormt het een vergelijkingsbasis met arbeidsbeloningen buiten de landbouw. Gezien het gegeven dat de spreiding in het aantal sbe per bedrijf en in de arbeidsopbrengsten per sbe over het algemeen groot is, geeft het percentage bedrijven met een arbeidsopbrengst boven een bepaald referentie-inkomen meer informatie dan alleen het gemiddelde. In deze notitie zijn twee referentie-inkomens opgenomen, te weten de bruto-loonkosten van een werknemer in de landbouw met een minimuminkomen (ongeveer 35.000 gld.) en de gemiddelde arbeidsopbrengst van de melkveehouderijbedrijven met 50 tot 75 melkkoeien in een ligboxenstal (ongeveer 45.000 gld.). Belangrijke argumenten voor het eerste referentieniveau zijn de duidelijke definiëring en de gedachte dat een bedrijf op een dussdanig wijze georganiseerd dient te zijn dat daarop werkzame personen een met dit minimum vergelijkbaar inkomen zouden moeten ontvangen. Het tweede referentieniveau is opgenomen vanuit de gedachte dat de betreffende groep bedrijven betiteld kan worden als bedrijven met een goed toekomstperspectief. De resultaten van deze exercitie in tabel 3.2 geven aan dat het aantal bedrijven met een gezonde financiële positie in de zeven veenweidegebieden in het algemeen gering is. Rouveen en Westzaan bevinden zich duidelijk onder het gemiddelde en Bodegraven-Noord en Echtener en Grootte Veenpolder erboven. Analyse van de gegevens naar type in bijlage 2 leert dat de lage arbeidsopbrengsten met name veroorzaakt wordt door en de gespecialiseerde melkveehouderijbedrijven met minder dan 50 melk koeien (ongeacht het staltype) en de bedrijven in de veenweidegebieden die zich niet op de melkveehouderij hebben gericht.

Tabel 3.3 Gemiddelde arbeidsopbrengst per nge van de boekhoudbedrijven in de referentiegebieden westelijk weidegebied en noordelijk veenweidegebied. Boekjaren 1985/86 tot en met 1987/88

Categorie bedrijven	Arbeidsopbrengst per nge
Melkveehouderijbedrijven met:	
- ligboxenstal	
< 50 mk en < 40 nge *)	1053
>= 40 nge	1248
50-75 mk	1339
>= 75 mk	1583
- traditionele stal	
< 25 mk	767
25-50 mk en < 40 nge	1015
>= 40 nge	1211
>= 50 mk	1312
Intensieve veehouderijbedrijven	508
Overige veehouderijbedrijven	963
Overige bedrijven	1090

*) 40 nge komt ongeveer overeen met het gebruikelijke onderscheid van 158 sbe tussen grote en kleine ondernemingen.

4. KENMERKEN VAN DE MELKVEEHOUDERIJBEDRIJVEN IN 1988

4.1 Positiebepaling melkveehouderij

De gegevens in deze paragraaf moeten worden gezien als inleiding op een nadere analyse van de melkveehouderij in de komende gedeelten van deze notitie. De inhoud van tabel 4.1 onderschrijft het karakter van de landbouw in de veenweidegebieden: een dominante positie voor de melkveehouderij als gevolg van een eenzijdige bodemgeschiktheid. Slechts Haren nuanceert dit beeld enigszins, hetgeen vooral een gevolg lijkt te zijn van de gevarieerde structuur in dit gebied en de nabijheid van stedelijk gebied. De hoger gelegen delen in dit landinrichtingsgebied (Hondsrug) zijn deels in gebruik voor akker- en tuinbouw.

Tabel 4.1 Positiebepaling van de melkveehouderij op alle hoofdberoepsbedrijven in de zeven veenweidegebieden in 1988

	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Aantal hoofdberoepsbedrijven	77	20	89	415	171	71	230
% melkveebedrijven	86	90	93	85	90	75	94
ha cultuurgrond	1602	505	2077	7603	5232	1852	3944
% voedergewassen	100	98	100	100	96	95	100
% cultuurgrond op melkveehouderijbedrijven	95	90	97	92	94	85	96
nge totaal (*10)	345	706	475	1830	1092	318	724
% op melkveehouderijbedrijven	80	93	93	84	83	74	94

4.2 Arbeidsbezetting en opvolgingssituatie

In het algemeen vertonen de waarden in tabel 4.2 ten aanzien van de arbeidsbezetting en de opvolgingssituatie op de melkveehouderijbedrijven in de zeven veenweidegebieden een sterke overeenkomst met eerder gepresenteerde gegevens over de gehele primaire sector. Gezien dominantie van de melkveehouderij in deze gebieden is een dergelijke relatie verklaarbaar. Slechts voor Haren wijken de waarden enigszins af: doordat de waarden voor de bedrijven in de intensieve veehouderij en niet nader ingedeelde types in dit landinrichtingsgebied relatief laag zijn, geven de cijfers voor de melkveehouderijbedrijven nu een meer met de andere gebieden overeenkomend beeld. Op basis van de leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden op de melkveehouderijbedrijven kan naar de toekomst toe worden geconcludeerd dat waarschijnlijk nog aanzienlijke wijzigingen in de structuur van de sector zal kunnen optreden. Het percentage bedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar is in het algemeen hoger dan 50 procent. Gezien het percentage cultuurgrond dat op dit moment in gebruik is bij bedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar zonder opvolger zal er voldoende ruimte op de grondmarkt ontstaan om uitbreiding van de continuerende bedrijven mogelijk te maken. De vraag is evenwel in hoeverre deze groep bedrijven in staat is de vrijkomende produktiefactor aan zich te binden. Met name in gebieden als Westzaan, Amstelland en Rouveen kan door verwerving van de vrijkomende grond en (vooral) van melkquotum een proces van versnelde schaalvergroting en modernisering in gang worden gezet.

Tabel 4.2 Arbeidsbezetting en opvolgingssituatie op de in de melkveehouderij gespecialiseerde hoofdberoepsbedrijven in de zeven veenweidegebieden in 1988

	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Aantal melkveebedrijven	66	18	83	354	154	53	217
Totaal arbeidskrachten	148	39	203	758	327	103	419
Arbeidskrachten per bedrijf	2,2	2,2	2,4	2,1	2,1	1,9	1,9
Aje per bedrijf	1,8	1,7	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7
% bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar	59	61	42	57	52	55	69
% met opvolger	51	45	74	42	66	55	32
% cultuurgrond op bedrijven zonder opvolger	25	32	7	21	13	19	37

4.3 Veedichtheid en ruwvoervoorziening

De gemiddelde oppervlakte van de melkveehouderijbedrijven schommelt in de zeven veenweidegebieden tussen de twintig en dertig hectare (zie tabel 4.3). Behoudens de positie van Rouveen hebben de bedrijven binnen het noordelijk veenweidegebied een wat ruimere bedrijfsoppervlakte dan die in de andere gebieden. Ook de Krimpenerwaard wordt gekenmerkt door een gemiddeld kleine bedrijfsoppervlakte. Gemiddeld genomen is de bedrijfsoppervlakte in de andere gebieden van dien aard dat voor een goede bedrijfsontwikkeling de grond geen knelpunt behoeft te zijn.

De veedichtheid wordt middels een viertal gegevens behandeld, waarbij het aantal grootveeëenheden per hectare voedergewas de overige in wezen samenvat. Het aantal melkkoeien per hectare voedergewas varieert nogal tussen de verschillende gebieden. Met name in Westzaan en Haren is deze zeer laag te noemen. Deze gebieden hebben zich relatief wat meer toegelegd op andere segmenten van de rundveehouderij: het aandeel jongvee en mestvee is wat groter. Een relatief lage verhouding van melkvee ten opzicht van overig rundvee is onder meer een gevolg van de invoering van de superheffing: er is sprake van een dalende veebezetting door een teruggang in het aantal melkkoeien die ten dele gecompenseerd wordt door uitbreiding van de jongvee-/mestveestapel gekoppeld aan een vrijwel constant areaal voedergewassen (zie hoofdstuk 5).

Tabel 4.3 Veedichtheid op de in de melkveehouderij gespecialiseerde hoofdberoepsbedrijven in de zeven veenweidegebieden in 1988

	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Ha per bedrijf	23,1	25,3	24,2	19,8	32,0	29,8	17,4
Ha voedergewassen/bedrijf	23,1	24,8	24,2	19,8	32,0	29,1	17,4
Melkkoeien/ha voedergewassen	1,7	1,3	2,1	2,1	1,8	1,3	1,7
Jongvee/100 melkkoeien	57,2	75,9	47,8	47,0	65,5	95,0	74,2
Mestvee/100 melkkoeien	3,5	8,5	4,0	2,1	3,4	6,8	6,4
Gve/ha voedergewassen	2,4	2,0	2,7	2,6	2,4	2,1	2,4

Op melkveehouderijbedrijven vormt de ruwvoervoorziening een belangrijk onderdeel van de bedrijfsvoering en is mede van invloed op de bedrijfsresultaten. Van belang is onder meer of de bedrijven voldoende ruwvoer kunnen produceren voor hun eigen vee of dat ze voer moeten aankopen.

Tabel 4.4 Raming ruwvoersituatie op de in de melkveehouderij gespecialiseerde hoofdberoepsbedrijven in de zeven veenweidegebieden in 1988

	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Aantal bedrijven	66	18	83	354	154	53	217
% bedrijven met ruwvoertekort	58	30	80	66	38	20	39
% grond op bedrijven met ruwvoertekort	56	36	80	65	40	15	39
Ruwvoertekort in % van totaal ha van tekortbedrijven	20	15	29	30	21	6	19
alle melkveebedrijven	11	5	23	19	8	3	7

Aan de hand van een rekenmodel is voor alle bedrijven in de zeven veenweidegebieden nagegaan in hoeverre ze al of niet zelfvoorzienend zijn wat hun ruwvoerproduktie betreft. De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van beschikbare gegevens per individueel bedrijf over de oppervlakte grasland en voedergewassen, de grootte en samenstelling van de veestapel en het melkquotum per bedrijf.

Omdat er geen bedrijfsgegevens beschikbaar zijn over het producerend vermogen van de grond (op basis van grondsoort in combinatie met grondwatertrappen), zijn daarvoor gemiddelde waarden per gebied aangehouden. Op grond van de informatie van de Landinrichtingsdienst is voor de in het westelijk weidegebied gelegen gebieden een opbrengstdepressie aangehouden van circa 20% en voor de in het noordelijk veenweidegebied gelegen gebieden circa 15% (volgens HELP-tabel). Bij de berekeningen is verder voor alle bedrijven uitgegaan van eenzelfde stikstofgift van 400 kg per ha. Ook voor de ruwvoeropname in de stalperiode is een vaste norm van 9 kg droge stof per dier per dag aangehouden. De belangrijkste resultaten op gebiedsniveau zijn weergegeven in tabel 4.4. Hieruit komt naar voren dat vooral in de binnen het westelijk veenweidegebied gelegen gebieden, met uitzondering van Westzaan, relatief veel bedrijven voorkomen die niet genoeg ruwvoer kunnen produceren voor hun eigen vee. In de drie noordelijk gelegen gebieden is dit in veel mindere mate het geval. Het gemiddelde tekort aan ruwvoer op de niet-zelfvoorzienende bedrijven is niet overal gelijk. Dit varieert van 6% in Haren tot 30% in de Krimpenerwaard. De gegevens over het berekende tekort gerelateerd aan de totale oppervlakte van de melkveehouderijbedrijven in de betreffende gebieden laten zien dat vooral in Bodegraven-Noord en in de Krimpenerwaard sprake is van een relatief groot tekort aan ruwvoer. Opgemerkt dient te worden dat deze gegevens gebaseerd zijn op modelberekeningen en de situatie in werkelijkheid hiervan kan afwijken doordat bedrijven hun bedrijfsvoering op meerdere punten kunnen aanpassen.

4.4 Bedrijfsgrootte en inkomenssituatie

Voor een analyse van de potenties van de melkveehouderij in de gebieden bevat tabel 4.5 een aantal interessante variabelen. De kansen voor continuering van de melkveehouderij in een gebied kunnen onder meer gekarakteriseerd worden op basis van het melkquotum per bedrijf, het aandeel ligboxenstallen alsmede de arbeidskracht per bedrijf en per arbeidskracht.

De hoeveelheid heffingsvrije melk die gemiddeld per bedrijf geleverd mag worden verschilt sterk tussen de gebieden.

Vooraf veel kleinere bedrijven met een traditionele stal bezitten een zodanig laag leveringsrecht dat de overlevingskansen van deze groep ondernemingen minimaal moet worden geacht. Omrekening van het totale quotum op

bedrijfsniveau naar het aantal op dezelfde bedrijven aanwezige melkkoeien geeft het gemiddelde quotum per dier. Gezien het feit dat het voor de melkveehouders vanuit bedrijfseconomisch oogpunt weinig interessant is om significant van het toegedeelde quotum af te wijken, kan aangenomen worden dat het berekende quotum per melkkoe weinig zal afwijken van de gemiddelde melkgift op de bedrijven. In bijna alle gebieden ligt het gemiddelde quotum onder het landelijke gemiddelde van circa 5560 kg. Vooral in Rouveen, de Krimpenerwaard en Westzaan blijkt de gemiddelde melkproduktie veel lager te zijn dan het landelijke gemiddelde.

Uitgaande van het gemiddelde quotum van circa 350.000 kg op de referentiegroep (bedrijven met ligboxenstal met 50-75 melkkoeien) blijkt dat op veel bedrijven binnen de zeven veenweidegebieden het beschikbare quotum ontoereikend is voor een goed bedrijfsinkomen.

Tabel 4.5 Aantal melkkoeien en melkquotum op de in de melkveehouderij gespecialiseerde hoofdberoepsbedrijven in de zeven veenweidegebieden in 1988

	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Melkkoeien/bedrijf	40	33	51	41	58	39	29
% bedrijven met:							
ligboxenstal	39	17	61	24	52	30	15
en meer dan >50 mk	21	11	39	15	40	19	5
traditionele stal	61	83	39	76	48	70	85
en minder dan 25 mk	24	33	6	19	6	13	41
Quotum/melkkoe (kg)	5490	5020	5140	4840	5400	5070	4800
Quotum/bedrijf (ton)	224	164	267	205	314	214	143
% bedrijven met quotum							
boven 350 ton	17	6	20	11	31	6	2

De ruimte op bedrijven om de voor de toekomst noodzakelijke investeringen te kunnen plegen is naast het beschikbare melkquotum tevens afhankelijk van de huidige structuur van de onderneming. Op basis van de gedachte dat bedrijven met een ligboxenstal minder kapitaal voor vernieuwing van de bedrijfsgebouwen hoeven te reserveren is het percentage bedrijven in de gebieden met een ligboxenstal een indicatie van de kansen op continuering van de bedrijven. Aanscherping van dit criterium is mogelijk door presentatie van het percentage bedrijven met een ligboxenstal met meer dan 50 melkkoeien (ervan uitgaande dat de perspectieven van de grotere ligboxenstalbedrijven positiever zijn) en van het percentage bedrijven met een minimale veebezetting (minder dan 25 melkkoeien) en een traditionele stal (gebaseerd op de gedachte dat met name onder die groep vele potentiële opheffers te vinden zullen zijn). Over het algemeen blijkt de moderniteit van de ondernemingen in de veenweidegebieden niet bijzonder hoog te zijn (landelijk is het percentage ligboxenstallen ongeveer 53%). In het bijzonder Rouveen, Westzaan en Krimpenerwaard tellen verhoudingsgewijs een gering aantal bedrijven met een goede kans op voortzetting van de onderneming. Tegelijkertijd zien we met name in Westzaan en Rouveen een aanzienlijke groep bedrijven waarvan verwacht mag worden dat de beroepsuitoefening in de komende jaren beëindigd zal worden, waardoor dus ruimte voor de meest kansrijke bedrijven ontstaat.

Het beeld van de gemiddelde arbeidsopbrengst per bedrijf en per arbeidskracht loopt in grote lijnen parallel met de conclusies in de vorige alinea's, waarbij het percentage bedrijven met een arbeidsopbrengst boven de beide referentie-inkomens de problematiek voor een aantal gebieden duidelijk aangeeft (zie tabel 4.6).

Tabel 4.6 *Raming arbeidsopbrengst op de in de melkveehouderij gespecialiseerde hoofdberoepsbedrijven in de zeven veenweidegebieden in 1988*

	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Nge per bedrijf	41,8	36,6	53,5	43,3	59,2	44,1	31,5
Arbeidsopbrengst * 1000 gld.							
per bedrijf	49,8	39,8	69,7	52,4	79,5	53,2	33,5
per aje	28,1	24,1	38,2	29,3	45,7	32,0	19,7
% bedrijven met arbeidsopbrengst							
per aje							
boven 35.000 gld.	30	28	53	31	62	38	11
boven 45.000 gld.	17	11	31	18	38	21	6

4.5 Verkaveling

In tabel 4.7 zijn voor de veenweidegebieden een aantal verkavelingsgegevens samengevat. De resultaten geven een gevarieerd beeld. Het aantal kavels per bedrijf is in een aantal gebieden (Westzaan, Haren en Rouveen) omvangrijk (gemiddeld in Nederland in 1983 volgens "Landbouwcijfers" 3,3 kavels per bedrijf). Ook blijken de bedrijven in dezelfde gebieden slechts een klein gedeelte van de bedrijfsoppervlakte in de nabijheid van de bedrijfsgebouwen te hebben liggen. Daarmee wordt een efficiënte bedrijfsvoering in de weg gestaan. Vooral voor de bedrijven met een ligboxenstal zijn de voordelen van een grote huiskavel duidelijk, gezien de mogelijkheden van het gebruik van een doorloopmelkstal. Er van uitgaande dat voor een optimale bedrijfsvoering (graslandbeheer, beweidingssysteem) ongeveer 33 are per melkkoe nodig is om de dieren gedurende de weideperiode op de huiskavel te kunnen weiden, laten de cijfers zien dat de situatie in de betreffende gebieden zeer verschillend is: in Rouveen en Haren voldoet minder dan 20% van de bedrijven aan deze norm, terwijl dit in Amstelland 67% is. De gegevens naar de onderscheiden bedrijfstypen in bijlage 2 geven aan dat de verkavelingskenmerken opvallend weinig variëren (men zou bijvoorbeeld verwachten dat in het geval van de grotere bedrijven met een ligboxenstal het percentage huiskavel groter zou zijn).

Het percentage bedrijven met minder dan 33 are huiskavel per melkkoe en meer dan 60% van de totale cultuurgrond elders geeft inzicht in de verbeteringsmogelijkheden die in potentie in de gebieden aanwezig zijn; in relatie tot de gemiddelde bedrijfsoppervlakte hebben de meeste gebieden mogelijkheden tot verbetering van de verkavelingssituatie. Dit geldt met name voor de eerder genoemde gebieden met een slechte verkaveling.

Tabel 4.7 *Verkavelingsgegevens van de in de melkveehouderij gespecialiseerde hoofdberoepsbedrijven in de zeven veenweidegebieden in 1988*

	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Ha per bedrijf	23,1	25,3	24,2	19,8	32,0	29,8	17,4
Kavels per bedrijf	2,2	7,6	1,9	3,7	3,1	7,3	6,6
Oppervlakte huiskavel/bedrijf	15,7	8,9	19,2	10,6	19,4	6,4	4,4
% huiskavel	70	37	81	55	62	24	24
% bedrijven met meer dan 33 are huiskavel per melkkoe	67	28	62	36	57	19	15

5. ONTWIKKELINGEN IN DE PERIODE 1980-1988

5.1 Algemeen

De ontwikkelingen in de melkveehouderij in Nederland werden de afgelopen decennia gekenmerkt door schaalvergroting en intensivering van de produktie. Dit komt tot uiting in een groei van de bedrijven in oppervlakte en melkveestapel, een toename van de veedichtheid per hectare grasland en voedergewassen en een stijging van de melkproduktie per koe.

Een soortgelijke ontwikkeling heeft zich ook elders in Europa voorgedaan, hetgeen heeft geleid tot een zodanige groei van de produktie van melk en zuivelprodukten dat op EG-niveau grote overschotten ontstonden. Om deze overproduktie terug te dringen is in 1984 de superheffing met de daaraan gekoppelde quotering van de melkproduktie ingevoerd. Deze maatregel is uiteraard van invloed geweest op de ontwikkelingen in de melkveehouderij.

Een van de meest opvallende ontwikkelingen is de zeer sterke stijging van de melkproduktie per koe die sindsdien is opgetreden (zie figuur 5.1). Daaraan ligt onder meer een meer op de melkproduktie gerichte veefokkerij ten grondslag die mede in gang is gezet door het uitselecteren van minder produktieve koeien bij de gedwongen inkrimping van de veestapel.

De afname van het aantal melkkoeien is slechts ten dele gecompenseerd door meer ander vee te gaan houden, zodat de veedichtheid per ha grasland en voedergewassen sterk is afgenomen (zie figuur 5.2). Op EG- en nationaal niveau is de melkproduktie bevroren, maar op bedrijfsniveau en regionaal niveau niet, omdat de leveringsrechten van melk overdraagbaar zijn, zij het gekoppeld aan de grond.

Sinds 1984 is daarom een levendige handel ontstaan in grond met melkquota. Dit heeft onder meer geleid tot een versnelde afname van het aantal melkveebedrijven, doordat het bijvoorbeeld voor oudere melkveehouders zonder opvolger financieel aantrekkelijk is, de leveringsrechten te gelde te maken. Aankoop van melkquota heeft in belangrijke mate plaats door op de toekomst gerichte, in het algemeen wat grotere bedrijven. Financieel wordt dit onder meer mogelijk gemaakt door een gunstige inkomensontwikkeling in de melkveehouderij als gevolg van een stijging van de melkprijs bij dalende (voer)kosten.

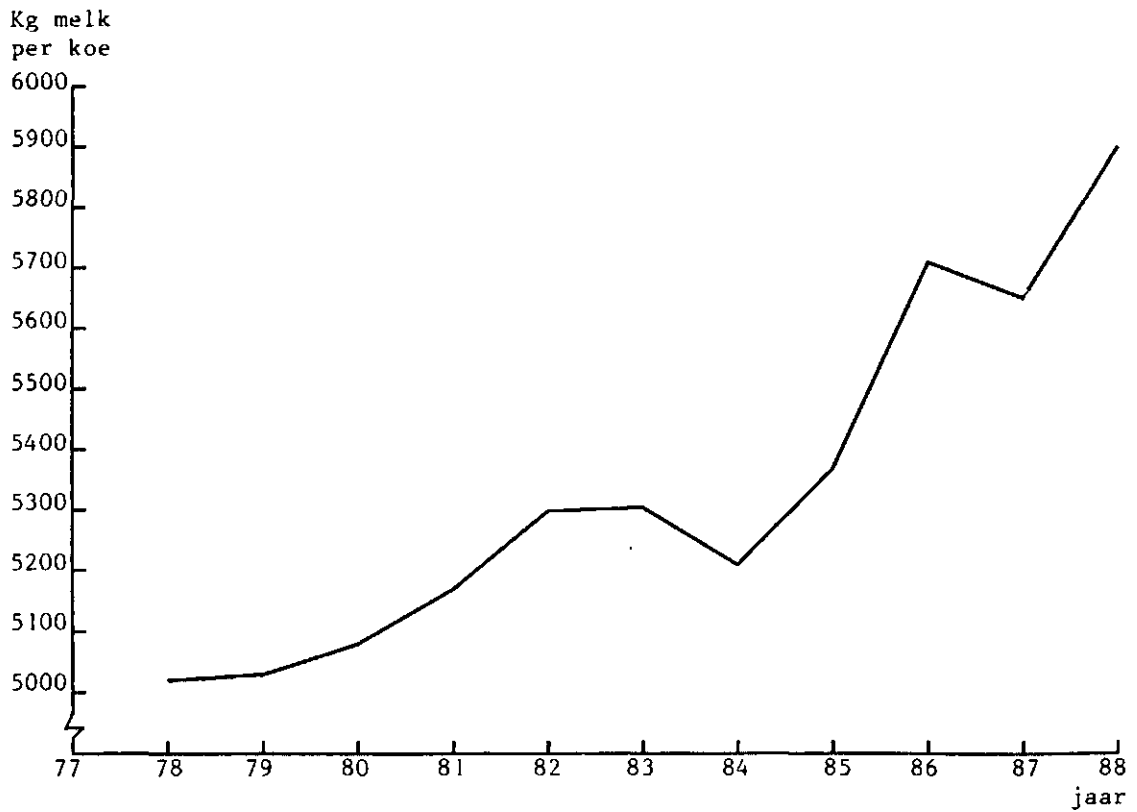
Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd dat de superheffing in veel opzichten niet heeft geleid tot een verstarring van de structuur van de melkveehouderij, maar integendeel tot een grotere dynamiek.

In het volgende zal in het kort worden ingegaan op de ontwikkelingen van de melkveehouderij in de zeven in dit onderzoek centraal staande landinrichtingsgebieden. De gegevens hebben hoofdzakelijk betrekking op hoofdberoepsbedrijven die overwegend zijn gericht op de melkveehouderij.

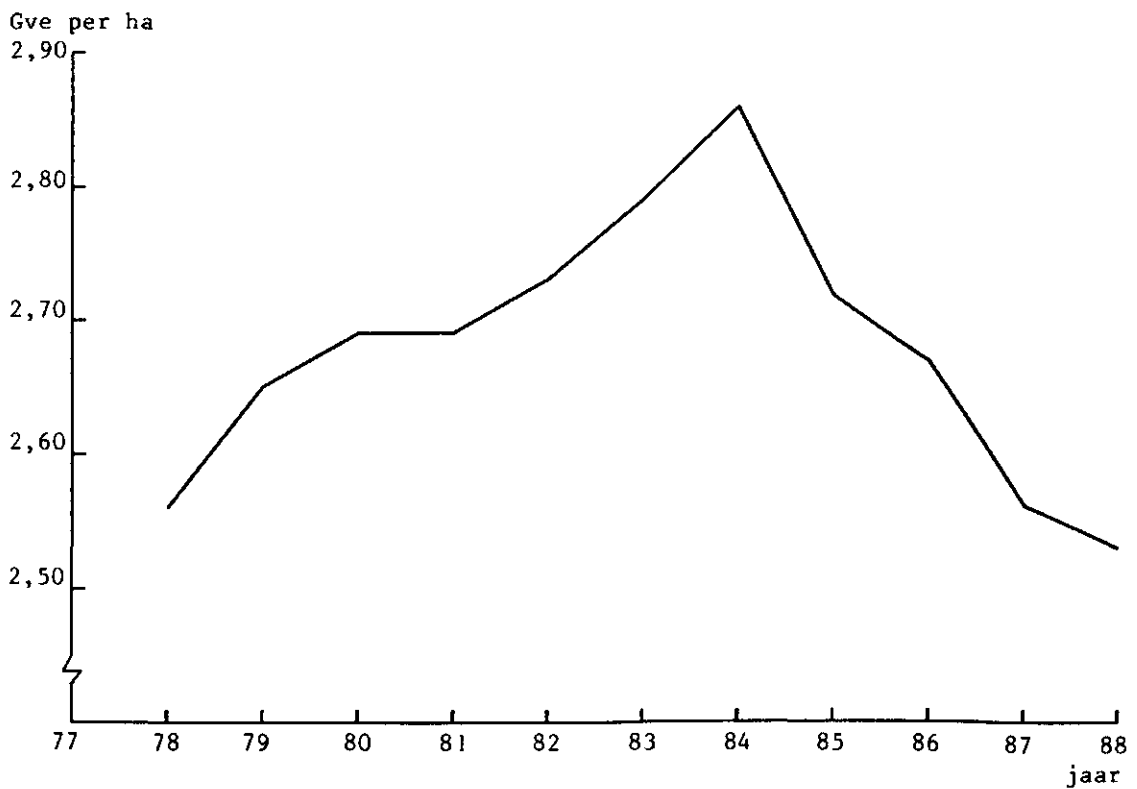
Bij de interpretatie van de gegevens dient in ogenschouw te worden genomen, dat slechts de waarden van drie jaren worden weergegeven en daaruit niet zonder meer trends voor de toekomst kunnen worden afgeleid.

5.2 Aantal bedrijven

In alle zeven landinrichtingsgebieden is het totale aantal bedrijven in de periode 1980-1988 afgenomen, zij het in zeer verschillend tempo. Zo is in Amstelland circa 30% van de bedrijven uit de registratie verdwenen, terwijl dit in Haren slechts 5% van de bedrijven betrof. Alleen in Amstelland en Rouveen is de afname van het totale aantal bedrijven na 1984 groter geweest dan in de vier jaar daarvoor (zie tabel 5.1).

Figuur 5.1 Ontwikkeling melkproductie per koe in Nederland op aan melkcontrole deelnemende bedrijven 1978-1988

Figuur 5.2 Ontwikkeling van het aantal grootveeëenheden per hectare grasland en voedergewassen (alle bedrijven) 1977-1988

De ontwikkeling van het aantal melkveehouderijbedrijven laat een geheel ander beeld zien: in alle gebieden is na 1984 een sterkere afname te constateren dan daarvoor. In Bodegraven-Noord en Echtener en Groote Veenpolder is de afname veel kleiner geweest dan in de andere gebieden, wat samenhangt met de betere bedrijfsstructuur in deze twee gebieden.

Tabel 5.1 Ontwikkeling van het aantal bedrijven in de periode 1980-1988

	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Totaal bedrijven 1988	118	32	114	625	223	118	313
Index 1984-1980	100	94	92	93	96	98	100
Index 1988-1984	72	94	96	94	97	98	87
Melkveebedrijven 1988	66	18	83	354	154	53	217
Index 1984-1980	97	92	96	93	97	88	100
Index 1988-1984	78	78	93	86	93	87	87

5.3 Veedichtheid

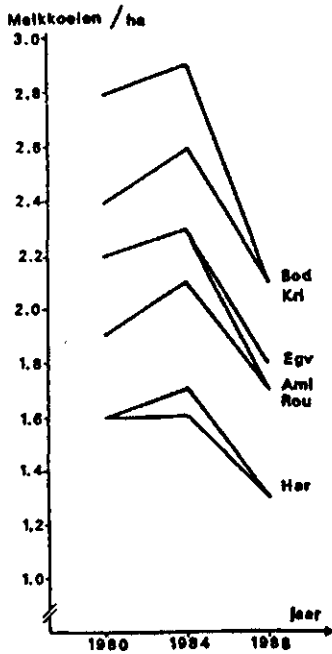
Tot 1984 is de melkveestapel in de zeven landinrichtingsgebieden voortdurend gegroeid, daarna is sprake van een sterke afname onder invloed van de quotering van de melkproductie én de stijging van de melkproductie per koe (tabel 5.2). Met name in Amstelland is de veestapel sterk ingekrompen.

Tabel 5.2 Ontwikkeling aantal melkkoeien in de periode 1980-1988 op melkveehouderijbedrijven

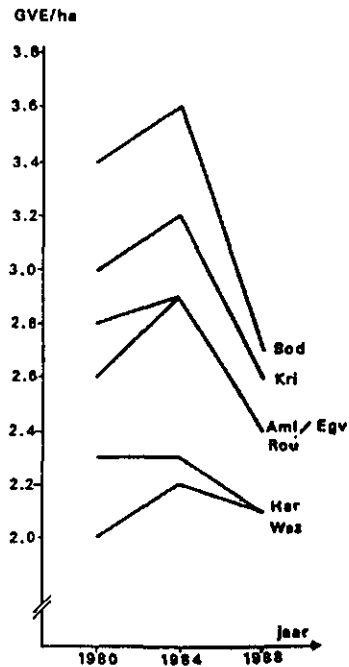
	Aml	Wsz	Bod	Kri	Egv	Har	Rou
Aantal koeien 1988	2633	586	4209	14549	8866	2069	6333
Index 1984-1980	112	105	107	106	106	108	114
Index 1988-1984	63	69	81	79	80	71	80

Bij een ongeveer gelijkgebleven oppervlakte grasland en voedergewassen in de betreffende gebieden heeft deze ontwikkeling geleid tot een daling van het aantal melkkoeien per ha grasland en voedergewassen. Figuur 5.3 illustreert de verschillen in niveau en ontwikkeling van de veedichtheid tussen de zeven landinrichtingsgebieden. Door de ontwikkelingen na 1984 zijn de regionale verschillen in veedichtheid aanmerkelijk kleiner geworden. De daling was het grootst in Bodegraven-Noord, dat voorheen de hoogste veedichtheid had.

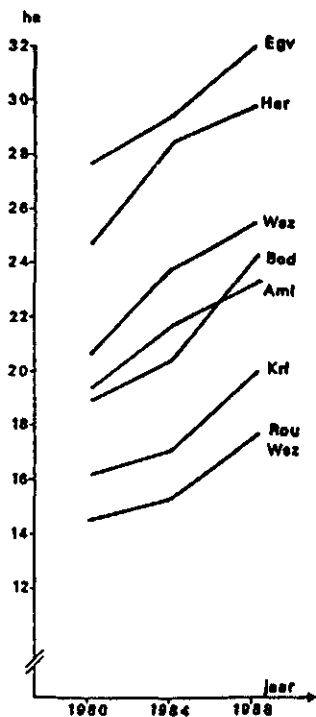
Omdat de afname van het aantal melkkoeien niet of slechts in beperkte mate is gecompenseerd door meer ander vee te gaan houden laat de ontwikkeling van het aantal grootveeëenheden per hectare eenzelfde verloop zien (figuur 5.4). In de twee gebieden met de laagste veedichtheid (Haren en Westzaan) is men naar verhouding meer mestvee gaan houden, hetgeen tot uiting komt in de relatief geringe daling van het aantal gve in deze gebieden.

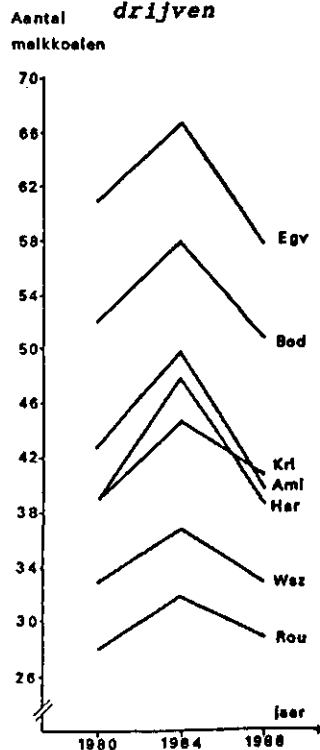
Figuur 5.3 Aantal koeien per ha grasland en voederge- wassen op melkveehou- derijbedrijven

Figuur 5.4 Aantal gve per gras- land- en voederge- wassen op melkveehouderijbe- drijven

Figuur 5.5 Bedrijfsoppervlakte van melkveehouderij- bedrijven

Figuur 5.6 Aantal melkkoeien per melkveehouderijbedrijf

5.4 Bedrijfsgrootte

Zoals hiervoor reeds is aangegeven zijn er tussen de gebieden grote verschillen in bedrijfsoppervlakte. Daarnaast zijn er ook verschillen in ontwikkeling te constateren (zie figuur 5.5). Deze zijn echter in het algemeen niet zo groot en in het algemeen is sprake van een voortgaand schaalvergrotingsproces. Daarbij dient te worden opgemerkt dat aan de ontwikkeling van deze gemiddelde cijfers verschillende processen ten grondslag kunnen liggen. Zo is in enkele gebieden de stijging van de gemiddelde bedrijfsoppervlakte vooral toe te schrijven aan een relatief sterke afname van het aantal kleine bedrijven terwijl in andere gebieden met name Echtener en Grote Veenpolder en Bodegraven-Noord, sprake is geweest van vergroting van gecontinueerde bedrijven.

De ontwikkeling van de gemiddelde veestapel per bedrijf (figuur 5.6) laat een geheel ander beeld zien: tot 1984 een stijging en daarna een daling. Opmerkelijk is dat in het algemeen de negatieve groei in de vier jaar na de invoering van de superheffing ongeveer gelijk is geweest aan de positieve groei daarvoor, zodat in alle gebieden, met uitzondering van Amstelland, de gemiddelde veestapel in 1988 ongeveer weer op het niveau van 1980 is beland. De relatief geringe daling in Amstelland, alsook in Westzaan en Haren is onder meer toe te schrijven aan de opheffing van kleine melkveebedrijven. Daarnaast is, bijvoorbeeld in Rouveen, sprake geweest van een relatief geringe stijging van de melkproduktie per koe, hetgeen ook een minder sterke inkrimping van de veestapel mogelijk maakte.

Uit de daling van het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf na 1984 mag niet worden geconcludeerd dat ook de inkomenscapaciteit van de bedrijven is afgenomen. Dit is namelijk mede afhankelijk van de melkproduktie per koe en zoals eerder is weergegeven, is deze in de afgelopen jaren sterk gestegen. De beschikbare gegevens over de jaren 1984 en 1987 geven aan dat in bijna alle gebieden het gemiddelde melkquotum per bedrijf slechts weinig is afgenomen of zelfs enigszins is toegenomen. Dit houdt in dat de gecontinueerde bedrijven er gemiddeld genomen in zijn geslaagd om de korting van leveringsrechten te compenseren door aankoop van quotum van de bedrijven die zijn opgeheven. Wegens de koppeling van de melkleveringsrechten aan de grond komt dit onder meer tot uiting in de groei van de gemiddelde bedrijfsoppervlakte (figuur 5.5). Een uitzondering hierop vormt Amstelland, waar het gemiddelde melkquotum in 1988 7% kleiner was dan in 1984. Gezien de gunstige ontwikkeling van de prijsverhoudingen in de melkveehouderij kan uit het voorgaande worden afgeleid dat overeenkomstig de landelijke tendens ook op de melkveehouderijbedrijven in de zeven landinrichtingsgebieden sprake is geweest van een verbetering van de inkomenssituatie.

6. TOEKOMSTPERSPECTIEF

De zeven veenweidegebieden, die in dit onderzoek zijn betrokken kennen een grote diversiteit in de agrarische structuur. Er zijn onder meer grote verschillen in de bedrijfsoppervlakte, de veedichtheid, de melkproductie per koe en - als resultante - de inkomenssituatie. Vandaar dat het niet mogelijk is een eenduidig toekomstperspectief voor deze gebieden te schetsen. Wel zijn aan het voorgaande enige indicaties voor de toekomstige ontwikkeling af te leiden. Binnen alle gebieden komen melkveebedrijven voor met naar de huidige inzichten voldoende toekomstperspectief naast bedrijven waarvan moet worden aangenomen dat ze op termijn niet zullen worden gecontinueerd. Belangrijke indicatoren hiervoor zijn de grootte van de bedrijven in aantal koeien en melkquotum en de mede daarvan afgeleide inkomenssituatie. Op grond hiervan kan globaal een driedeling tussen de gebieden worden gemaakt. Aan de ene kant staan Bodegraven-Noord en Echtener en Grote Veenpolder met in het algemeen een levensvatbare melkveehouderij en aan de andere kant Rouveen en Westzaan met veel kleine bedrijven zonder veel toekomstperspectief. De drie andere gebieden, Krimpenerwaard, Amstelland en Haren nemen een tussenpositie in. De gegevens over de leeftijd van de bedrijfshoofden en de opvolgingssituatie (tabel 4.2) ondersteunen deze driedeling. Mede op grond hiervan mag voor de twee eerstgenoemde gebieden een veel minder sterke afname van het aantal melkveebedrijven worden verwacht dan in de andere gebieden. Dit houdt tevens in dat het proces van schaalvergroting in deze gebieden minder snel zal verlopen dan elders tenzij de bedrijven in deze gebieden erin slagen elders grond en vooral melkquota te verwerven. In de andere gebieden mag een meer dynamisch proces worden verwacht, in de zin dat relatief veel melkveehouders in de toekomst zullen stoppen, waardoor er mogelijkheden voor schaalvergroting op de blijvende bedrijven ontstaan. De vraag is of de concurrentiekracht van deze bedrijven in alle gevallen groot genoeg is om de binnen het gebied vrijkomende quota te verwerven. Tot nu toe zijn er geen aanwijzingen dat dit niet het geval is, met uitzondering van Amstelland waar relatief veel bedrijven zijn opgeheven en de blijvende melkveehouderijbedrijven gemiddeld minder quotum hebben verworven dan elders (zie paragraaf 5.4). Vergroting van het melkquotum is vooral van belang voor bedrijven in de midden-categorie, dat wil zeggen de kleine ligboxenstalbedrijven en de grotere bedrijven met een traditionele stal. De situatie op deze bedrijven in financieel en technisch opzicht zal in belangrijke mate mee bepalen hoe de ontwikkeling in de melkveehouderij in deze gebieden zal verlopen. Dat gebiedsspecifieke factoren daarbij een grote rol kunnen spelen kan onder meer worden afgeleid uit de situatie in Rouveen. Op grond van het voorgaande mag in dit gebied namelijk een relatief dynamische ontwikkeling worden verwacht. Echter, op grond van de specifieke sociaaleconomische en sociaalculturele situatie in dit gebied wordt vooralsnog uitgegaan van een meer trendmatige ontwikkeling die juist een geringe dynamiek vertoont (Kamphuis, 1989).

LITERATUUR

Berkel, Th. L. van en R.A.M. Schrijver
De Krimpenerwaard; Sociaal-economische verkenning van de land- en tuinbouw
in het landinrichtingsgebied
Den Haag, LEI, 1985; Mededeling 334

Kamphuis, B.M. en P.J. Rijk
De landbouw in Rouveen opnieuw bezien
Den Haag, LEI, 1989; Mededeling 416

Schrijver, R.A.M.
De land- en tuinbouw in Haren
Den Haag, LEI, 1989; Mededeling 398

OVERIGE RELEVANTE LITERATUUR

Beintema, Drs. A.J. en ir. P.J. Rijk
Kosten en baten van reservaatbeheer en beheersovereenkomsten in een aantal
weidevogelgebieden
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1988; Publikatie 2.185

Bouma, ir. F.
Een scenariomodel voor de landbouwstructuur
De bruikbaarheid van het Monte-Carlomodel bij landinrichting
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1989; Onderzoekverslag 54

Buck Consultants International BV
Melkveehouderijcomplex in het Zuid-Hollands weidegebied
Nijmegen, Buck Consultants International, 1990

Dekker, K.M.
Veenweidegebieden; een verkenning van de agrarische structuur in vergelij-
king met andere gebieden; overeenkomsten en verschillen tussen tien veen-
weidegebieden
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1990; Concept-Mededeling

Eck, W. van
Effecten van beheersbepalingen op landbouwbedrijven; een bedrijfsverge-
lijkend onderzoek
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1989; Onderzoekverslag 55

Eck, W. van
Resultaten van bedrijven met beheersbepalingen
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1989; Publikatie 3.142

Eck, W. van en ing. H. Prins
Perspectieven voor extensieve melkvee- en zoogkoeienhouderij op natte
veengronden
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1990; Mededeling 421

Heidemij Adviesbureau
Natuureffecten van een aantal bedrijfsmodellen voor diepe veenweidegebie-
den
Arnhem, Heidemij Adviesbureau, 1990; Rapport 630-04993

OVERIGE RELEVANTE LITERATUUR (vervolg)

Hermans, ir. C.

Bedrijfsmodel voor veenweidegebieden met verweving van natuur- en veehoudersbelangen

Lelystad, Proefstation voor de Rundveehouderij, Paardehouderij- en Schapehouderij, 1990; Rapport nr. 126

Kester, ir. J.A., ing. R. Kik en ing. G.H. Reinds

Landinrichtingsaspecten met betrekking tot de relatienotaproblematiek in het gebied Haren

Wageningen, Staringcentrum, 1989; Concept-Rapport

Landinrichtingsdienst

Resultaten van het bedrijfsmodellenonderzoek Krimpenerwaard
Utrecht, Landinrichtingsdienst, 1990

Ploeg, dr.ir. J.D. van der en ir. D. Roep

Bedrijfsstijlen in de Zuid-Hollandse Veenweidegebieden; nieuwe perspectieven voor beleid en belangenbehartiging

Wageningen, Landbouwniversiteit, 1990

Vellinga, ir. Th.V.

Voederverzorging en ontwatering in veenweidegebieden

Lelystad, Proefstation voor de Rundveehouderij, Paardehouderij en Schapehouderij, 1990

Werkgroep Diepe Veenweidegebieden

Rapport werkgroep diepe veenweidegebieden

Den Haag, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1990

Bijlage 1 Toelichting op enige veel gebruikte termen

1. Landbouwtelling

Voor de samenstelling van dit rapport is gebruik gemaakt van gegevens uit de metellingen van de landbouw. Deze gegevens hebben betrekking op alle geregistreerde bedrijven met een productieomvang van meer dan 10 sbe/3 nge, die in het landinrichtingsgebied liggen en op de cultuurgronden die zij in gebruik hebben. Omdat de indeling in beroepsgroepen voor de zeven landinrichtingsgebieden afwijkt van die in de landbouwtellingen, zijn alleen de gegevens van alle bedrijven vergelijkbaar met die van landbouwtellingen in andere gebieden.

2. Beroepsgroepen

De indeling in beroepsgroepen uit de landbouwtelling is gecorrigeerd aan de hand van informatie van streekkenners.

Hoofdberoepsbedrijven:

Het bedrijfshoofd besteedt zijn arbeidstijd geheel of voor het merendeel aan het eigen bedrijf; eventueel heeft hij een nevenberoep.

Nevenbedrijven:

Het bedrijfshoofd besteedt minder dan de helft van de arbeidstijd het eigen bedrijf of is rustend agrariër of rustend niet-agrariër met grondgebruik.

3. Standaardbedrijfseenheden (sbe)

Een standaardbedrijfseenheid kan worden omschreven als een maatstaf voor de economische omvang van een agrarische activiteit. De sbe is een gestandaardiseerd bedrag aan netto-toegevoegde waarde, berekend in een basisperiode. Uitgegaan wordt daarbij van een doelmatige bedrijfsvoering en normale produktieomstandigheden.

4. Nederlandse Grootte-Eenheid (nge)

De nge is een eenheid die niet op de netto-toegevoegde waarde maar op de saldi per diersoort en per hectare gewas is gebaseerd. Daartoe worden bruto-standaard saldi (bss) berekend door de opbrengsten met bepaalde bijbehorende kosten te verminderen. De bss wordt in het kader van de EG-typologie regelmatig herzien. De relevante conversiefactoren waarmee in deze notitie gewerkt is zijn:

1980 1 nge = 3,90 sbe;
1984 1 nge = 3,75 sbe;
1988 1 nge = 3,76 sbe.

5. Bedrijfstypen

Op basis van het aandeel van de verschillende produktie richtingen in de totale produktieomvang per bedrijf (uitgedrukt in nge) zijn de volgende bedrijfstypen onderscheiden:

- a. Melkveehouderijbedrijven: meer dan twee derde van de produktieomvang wordt ingenomen door de melkveehouderij.
Verder zijn deze bedrijven onderscheiden in zes groepen op basis van staltype en aantal koeien per bedrijf;

- b. Intensieve veehouderijbedrijven: meer dan twee derde van de produktieomvang wordt gerealiseerd via hokdieren (mestkalveren, varkens en pluimvee);
- c. Overige veehouderijbedrijven: meer dan twee derde van de produktieomvang wordt ingenomen door de rundveehouderij en/of intensieve veehouderij, maar de bedrijven vallen buiten de twee hiervoor omschreven bedrijfstypen;
- d. Overige bedrijven: bedrijven die niet onder de hiervoor omschreven bedrijfstypen vallen.

6. Arbeidskrachten

Vanaf 1987 wordt geen onderscheid meer gemaakt tussen regelmatig en niet-regelmatig werkzame gezinsarbeidskrachten. De waarden in 1988 hebben dan ook betrekking op alle gezinsarbeidskrachten (dus zowel regelmatig als niet-regelmatig werkzaam) en bovendien op de regelmatig werkzame niet-gezinsarbeidskrachten.

7. Arbeidsjaareenheden (aje)

De gegevens uit de landbouwtellingen over de arbeidsbezetting zijn omgerekend tot arbeidsjaareenheden op basis van 2000 uur per aje, waarbij één persoon maximaal voor één aje is geteld.

8. Arbeidsopbrengst

De arbeidsopbrengst van een bedrijf is het netto-overschot van een bedrijf vermeerderd met de berekende en/of betaalde kosten van arbeid. De arbeidsopbrengst is niet (per definitie) gelijk aan het gezinsinkomen, fiscaal inkomen of besteedbaar inkomen. Door andere opbrengsten dan die uit arbeid liggen deze vaak hoger. De arbeidsopbrengst geeft inzicht in de beloning die de boer en zijn/haar medewerkers ontvangen voor de verrichte arbeid.

9. Grootveeëenheden (gve)

Een grootveeëenheid (gve) komt overeen met de netto-energiebehoefte van een volwassen melkkoe van 550 kg levend gewicht met een dagproduktie van 15 kg melk met 4% vet. Deze "standaardkoe" heeft een voederbehoefte van 11450 VEM per dag. Het veebestand wordt daarbij als volgt omgerekend:

Diergroep	Aantal grootveeëenheden per stuk
Meilkkoeien	1,0
Jongvee jonger dan 1 jaar	0,3
Jongvee 1 jaar of ouder	0,6
Mestvee jonger dan 2 jaar	0,3
Overig mestvee	1,0
Schape en geiten	0,1

10. Oppervlakte cultuurgrond "gemeten maat"

De oppervlakte cultuurgrond "gemeten maat" is de grond die in gebruik is bij het agrarisch bedrijf, evenwel zonder tuin voor eigen gebruik, grienden, riet of biesen, bos, gebouwen, erf, sloten en niet in gebruik zijnde cultuurgrond. Wanneer dat wel wordt meegeteld wordt gesproken van de oppervlakte "kadastrale maat".

11. Kavel en huiskavel

Onder een kavel wordt verstaan een stuk cultuurgrond dat behoort tot het bedrijf en dat rondom omsloten wordt door land van een ander. Elk aaneengesloten stuk cultuurgrond dat tot het bedrijf behoort, maar dat men vanuit de hoofdbedrijfsgebouwen niet kan bereiken zonder dat men over grond van een ander gaat is dus een kavel. Onder grond van een ander wordt ook verstaan een spoorweg, een verkeersweg, een kanaal, etc.

Een huiskavel is een kavel waarop het (de) bedrijfsgebouw(en) staat (staan).

Bijlage 2.1 Kenmerken naar onderscheiden bedrijfstype in 1988; Amstelland

	Ligboxenstal			Tradit. stal			Inten- sieve vee- houde- rij	Overi- ge vee- houde- rij	Overi- ge be- drij- ven
	aantal koeien per bedrijf	50- 75	=>75	<25	25- 50	=>50			
Aantal bedrijven	13	11	3	18	22	2	0	38	11
% nevenbedrijven	8	0	0	11	0	0	-	87	45
Hoofdberoepsbedrijven:									
aantal bedrijven	12	11	*)	16	22	*)		5	6
aantal arbeidskrachten									
- totaal	25	34		37	39			9	37
- per bedrijf	2,1	3,1		3,4	1,8			1,8	6,2
aje per bedrijf	1,6	2,2		2,0	1,4			1,3	5,2
% bedrijfshoofden									
ouder dan 50 jaar	50	36		88	59			80	50
% met opvolger	67	75		50	38			25	33
% grond op bedrijven zonder opvolger	19	8		47	29			60	21
Ha per bedrijf	21,6	32,8		14,8	20,1			14,9	1,0
Nge per bedrijf	42,8	62,2		22,6	36,5			18,7	99,0
Arbeidsopbrengst (x 1000 gld.)									
- per bedrijf	51,7	83,2		17,3	39,8			18,0	107,9
- per aje	32,8	38,5		8,9	29,1			14,3	20,7
% bedrijven met arbeids- opbrengst per aje boven 35.000 gld.	33	55		0	27			0	17
Ha cultuurgrond	260	361		237	443			75	6
% voedergrassen	100	100		100	100			99	10
Ha voedergeew./bedrijf	22,6	32,8		14,8	20,1			14,9	0,1
Melkkoe/ha voedergeewas.	1,9	1,9		1,3	1,7			0,0	
Jongvee/100 melkkoeien	53,0	63,8		63,4	52,5			1900,0	
Mestvee/100 melkkoeien	2,8	2,2		13,9	2,5			2950,0	
Gve/ha voedergrassen	2,5	2,5		2,2	2,3			1,7	
% bedrijven met ruw- voertekort	100	100		17	14				
Ruwvoertekort in % van ha op tekortbedrijven	8	17		2	8				
Melkkoeien/bedrijf	41	61		20	34			2	
Quotum/bedrijf (ton)	252	368		97	153				
Quotum/melkkoe (kg)	6110	6050		4910	4530				
Kavels/bedrijf	1,8	2,3		2,0	2,2			2,6	
Ha huiskavel/bedrijf	18,0	22,8		9,9	13,5			9,2	
% huiskavel	84	71		71	67			20	
% bedrijven met meer dan 33 are huiskavel/koe	75	64		81	59			20	

*) In verband met privacy-aspecten worden van deze bedrijven geen gegevens verstrekt.

Bijlage 2.2 Kenmerken naar onderscheiden bedrijfstype in 1988; Westzaan

	Ligboxenstal aantal koeien per bedrijf			Tradit. stal aantal koeien per bedrijf			Inten- sieve vee- houde- rij	Overi- ge vee- houde- rij	Overi- ge be- drij- ven
	<50	50- 75	=>75	<25	25- 50	=>50			
Aantal bedrijven	1	2	0	6	7	1	0	15	0
% nevenbedrijven	0	0	-	0	0	0	-	80	-
Hoofdberoepsbedrijven:									
aantal bedrijven	*)	*)		6	7	*)		3	
aantal arbeidskr.									
- totaal				11	15			5	
- per bedrijf				1,8	2,1			1,7	
aje per bedrijf				1,3	1,8			1,7	
% bedrijfshoofden ouder dan 50 jr.				50	57			67	
% met opvolger				0	50			50	
% grond op bedrijven zonder opvolger				43	29			27	
Ha per bedrijf				16,5	26,0			30,7	
Nge per bedrijf				21,1	35,5			36,2	
Arbeidsopbrengst (x 1000 gld.)									
- per bedrijf				16,2	38,4			34,9	
- per aje				12,1	21,3			20,9	
% bedrijven met arbeids- opbrengst per aje boven 35.000 gld.				0	14			0	
Ha cultuurgrond				99	182			92	
% voedergewassen				91	100			100	
Ha voedergew./bedrijf				15,0	26,0			42,0	
Melkkoe/ha voedergew.				1,2	1,3			0,8	
Jongvee/100 melkkoeien				68,2	69,2			200,0	
Mestvee/100 melkkoeien				0,9	8,9			79,4	
Gve/ha voedergewassen				1,8	1,9			3,1	
% bedrijven met ruw- voertekort				17	14				
Ruwvoertekort in % van ha op tekortbedrijven				2	8				
Melkkoeien/bedrijf				18,3	32,4			34,0	
Quotum/bedrijf (ton)				90	147			123	
Quotum/melkkoe (kg)				4900	4530			3610	
Kavels/bedrijf				7,3	6,4			22,0	
Ha huiskavel/bedrijf				5,5	7,6			3,0	
% huiskavel				40	30			7	
% bedrijven met meer dan 33 are huiskavel/koe				33	14			0	

*) In verband met privacy-aspecten worden van deze bedrijven geen gegevens verstrekt.

Bijlage 2.3 Kenmerken naar onderscheiden bedrijfstype in 1988; Bodegraven-Noord

	Ligboxenstal aantal koeien per bedrijf			Tradit. stal aantal koeien per bedrijf			Inten- sieve vee- houde- rij	Overi- ge vee- houde- rij	Overi- ge be- drij- ven
	<50	50- 75	=>75	<25	25- 50	=>50			
Aantal bedrijven	19	24	8	8	21	6	8	19	1
% nevenbedrijven	0	0	0	38	0	0	63	89	0
Hoofdberoepsbedrijven:									
aantal bedrijven	19	24	8	5	21	6	3	2	*)
aantal arbeidskr.									
- totaal	49	56	27	11	44	16	5	9	
- per bedrijf	2,6	2,3	3,4	2,2	2,1	2,7	1,7	4,5	
aje per bedrijf	1,8	1,9	2,9	1,6	1,5	1,9	1,2	2,5	
% bedrijfshoofden									
ouder dan 50 jr.	59	42	38	60	33	17	33	50	
% met opvolger	91	80	100	33	43	100	100	100	
% grond op bedrijven zonder opvolger	4	8	0	32	16	0	0	0	
Ha per bedrijf	18,9	26,5	47,9	13,0	20,2	23,8	5,2	24,5	
Nge per bedrijf	62,8	117,4	21,2	37,6	53,7	34,1	81,6	47,9	
Arbeidsopbrengst (x 1000 gld.)									
- per bedrijf	47,7	84,1	185,9	16,2	41,3	70,5	17,3	78,6	
- per aje	26,4	45,4	64,9	10,4	28,5	36,4	14,9	31,4	
% bedrijven met ar- beidsopbr. per aje boven 35.000 gld.	21	92	100	0	29	67	0	50	
Ha cultuurgrond	359	636	383	65	424	143	16	49	
% voedergewassen	100	100	100	100	100	100	100	100	
Ha voedergew./bedr.	18,9	26,5	47,9	13,0	20,2	23,8	5,2	24,5	
Melkkoe/ha voedergew.	2,1	2,3	2,2	1,5	1,7	2,2	0	1,9	
Jongvee/100 melkk.	51,3	46,1	43,9	46,0	52,9	46,9	0	38,3	
Mestvee/100 melkk.	4,6	1,8	9,5	0,0	2,8	2,2	0	0	
Gve/ha voedergewassen	2,6	2,9	3,1	1,9	2,3	2,8	0,9	2,8	
% bedrijven met ruw- voertekort	89	100	75	20	62	83			
Ruwvoertekort in % van ha op tekort- bedrijven	24	30	41	14	18	36			
Melkkoeien/bedrijf	39,0	61,2	107,0	20,0	34,6	53,3	0	47,0	
Quotum/bedrijf (ton)	219	341	465	112	185	266			
Quotum/melkkoe (kg)	5700	5570	4410	5790	5280	4920			
Kavels/bedrijf	1,8	1,9	3,1	1,6	1,6	1,8	1,3	1,5	
Ha huiskavel/bedrijf	15,5	21,0	31,6	11,2	17,3	19,7	0	21,5	
% huiskavel	83	79	65	80	86	84	0	92	
% bedrijven met meer dan 33 are huiska- vel/koe	68	54	38	80	86	67	0	100	

*) In verband met privacy-aspecten worden van deze bedrijven geen gegevens verstrekt.

Bijlage 2.4 Kenmerken naar onderscheiden bedrijfstype in 1988; Krimpenerwaard

	Ligboxenstal aantal koeien per bedrijf			Tradit. stal aantal koeien per bedrijf			Inten- sieve vee- houde- rij	Overi- ge vee- houde- rij	Overi- ge be- drij- ven
	<50	50- 75	=>75	<25	25- 50	=>50			
Aantal bedrijven	32	33	20	103	151	48	33	159	46
% nevenbedrijven	0	0	0	35	1	0	15	23	48
Hoofdberoepsbedrijven:									
aantal bedrijven	32	33	20	67	150	48	5	36	24
aantal arbeidskr.									
- totaal	68	83	58	116	313	114	9	75	61
- per bedrijf	2,1	2,5	2,9	1,7	2,1	2,4	1,8	2,1	2,5
aje per bedrijf	1,7	2,2	2,3	1,5	1,7	2,0	1,4	1,6	2,3
% bedrijfshoofden									
ouder dan 50 jaar	47	52	45	79	56	46	80	50	83
% met opvolger	67	94	67	23	57	64	0	33	30
% grond op bedrijven zonder opvolger	13	2	17	56	21	15	46	25	4
Ha per bedrijf	19,2	25,9	37,7	11,3	18,0	27,3	2,9	15,0	2,5
Nge per bedrijf	42,1	64,1	87,8	20,2	37,6	64,5	30,8	40,0	58,7
Arbeidsopbrengst (x 1000 gld.)									
- per bedrijf	50,5	85,8	139,0	15,5	41,4	84,7	15,6	38,5	63,9
- per aje	29,5	39,5	60,6	10,7	23,9	41,4	10,9	24,0	28,3
% bedrijven met ar- beidsopbr. per aje boven 35.000 gld.	34	64	95	0	17	69	0	22	17
Ha cultuurgrond	615	855	755	754	2698	1312	14	541	59
% voedergewassen	100	100	100	100	100	100	100	100	60
Ha voedergew./bedr.	19,2	25,9	37,7	11,3	18,0	27,3	2,8	15,8	2,5
Melkkoe/ha voedergew.	2,1	2,3	2,4	1,6	2,0	2,3	0,1	1,2	1,3
Jongvee/100 melkk.	52,5	49,1	35,8	52,1	49,0	43,5	0	48,6	42,2
Mestvee/100 melkk.	3,5	2,2	1,5	0,9	1,9	2,3	0	23,5	0
Gve/ha voedergewassen	2,6	2,9	2,9	2,1	2,5	2,8	0,3	2,1	1,6
% bedrijven met ruw- voertekort	84	88	76	37	65	86			
Ruwvoertekort in % van ha op tekort- bedrijven	23	37	40	15	26	32			
Melkkoeien/bedrijf	38,8	59,7	90,3	18,3	35,2	62,3	1,0	25,7	45,0
Quotum/bedrijf (ton)	210	330	428	93	171	284		90	
Quotum/melkkoe (kg)	5310	5530	4730	5020	4850	4600		4920	
Kavels/bedrijf	3,4	4,0	6,5	2,7	3,7	4,4	0,8	3,4	1,5
Ha huiskavel/bedrijf	12,3	16,1	17,2	6,2	9,4	12,5	0,2	6,8	0,8
% huiskavel	67	62	46	57	53	48	20	44	9
% bedrijven met meer dan 33 are huiska- vel/koe	50	24	20	46	37	15	0	44	0

*) In verband met privacy-aspecten worden van deze bedrijven geen gegevens verstrekt.

Bijlage 2.5 Kenmerken naar onderscheiden bedrijfstype in 1988; Echtener en Groote Veenpolder

	Ligboxenstal aantal koeien per bedrijf			Tradit. stal aantal koeien per bedrijf			Inten- sieve vee- houde- rij	Overi- ge vee- houde- rij	Overi- ge be- drij- ven
	<50	50- 75	=>75	<25	25- 50	=>50			
Aantal bedrijven	19	36	26	11	47	17	10	52	5
% nevenbedrijven	5	0	0	18	0	0	50	85	0
Hoofdberoepsbedrijven:									
aantal bedrijven	18	36	26	9	47	17	5	8	5
aantal arbeidskr.									
- totaal	30	81	73	13	90	38	11	16	11
- per bedrijf	1,7	2,3	2,8	1,4	1,9	2,2	2,2	2,0	2,2
aje per bedrijf	1,4	1,8	2,3	1,3	1,5	2,0	1,7	1,8	1,8
% bedrijfshoofden									
ouder dan 50 jr.	33	44	50	89	53	65	20	38	20
% met opvolger	50	81	100	38	60	45	0	67	0
% grond op bedrijven zonder opvolger	19	6	0	55	20	33	44	31	17
Ha per bedrijf	28,0	34,5	53,1	14,5	23,2	33,0	5,3	12,8	39,7
Nge per bedrijf	44,0	64,6	111,2	21,9	38,4	61,4	47,3	94,7	178,2
Arbeidsopbrengst (x 1000 gld.)									
- per bedrijf	53,5	86,5	176,1	16,8	42,4	80,5	24,0	91,2	194,2
- per aje	39,1	47,3	77,9	13,4	27,7	40,9	14,0	51,4	106,7
% bedrijven met ar- beidsopbr. per aje boven 35.000 gld.	67	92	100	0	23	76	20	63	80
Ha cultuurgrond	503	1242	1382	130	1088	560	27	102	198
% voedergewassen	100	100	99	100	100	100	100	100	3
Ha voedergew./bedr.	28,0	34,5	52,9	14,5	23,2	32,9	5,3	12,8	1,1
Melkkoe/ha voedergew.	1,5	1,8	2,1	1,4	1,6	1,9	0	0,9	0
Jongvee/100 melkk.	72,8	66,3	62,3	78,6	70,5	57,9	0	58,6	0
Mestvee/100 melkk.	1,7	4,7	5,0	14,8	0,8	0,4	0	0	0
Gve/ha voedergewassen	2,0	2,5	2,7	2,1	2,1	2,3	0	1,2	0
% bedrijven met ruw- voertekort	17	50	73	11	26	35			
Ruwvoertekort in % van ha op tekort- bedrijven	10	21	23	77	15	15			
Melkkoeien/bedrijf	42,6	63,0	108,9	20,2	36,8	60,7	0	43,5	0
Quotum/bedrijf (ton)	245	362	624	95	184	273		194	
Quotum/melkkoe (kg)	5800	5750	5730	4670	5000	4490		3410	
Kavels/bedrijf	3,4	3,4	3,9	2,7	2,7	2,4	1,8	2,1	3,0
Ha huiskavel/bedrijf	15,7	20,8	32,0	9,3	14,4	21,1	2,4	5,5	0
% huiskavel	58	61	61	66	62	68	20	39	0
% bedrijven met meer dan 33 are huiska- vel/koe	61	47	46	78	66	59		13	

*) In verband met privacy-aspecten worden van deze bedrijven geen gegevens verstrekt.

Bijlage 2.6 Kenmerken naar onderscheiden bedrijfstype in 1988; Rouveen

	Ligboxenstal aantal koeien per bedrijf			Tradit. stal aantal koeien per bedrijf			Inten- sieve vee- houde- rij	Overi- ge vee- houde- rij	Overi- ge be- drij- ven
	<50	50- 75	=>75	<25	25- 50	=>50			
Aantal bedrijven	22	9	2	131	34	8	12	41	4
% nevenbedrijven	5	0	0	31	92	0	50	71	100
Hoofdberoepsbedrijven:									
aantal bedrijven	21	9	*)	90	82	8	6	12	
aantal arbeidskr.									
- totaal	39	20		152	173	19	7	20	
- per bedrijf	1,9	2,2		1,7	2,1	2,4	1,2	1,7	
aje per bedrijf	1,6	1,9		1,5	1,9	1,9	1,0	1,5	
% bedrijfshoofden									
ouder dan 50 jr.	43	44		83	61	88	50	75	
% met opvolger	67	100		11	46	71	0	33	
% grond op bedrijven zonder opvolger	15	0		74	30	17	60	55	
Ha per bedrijf	23,1	29,6		11,3	19,4	34,8	2,6	17,8	
Nge per bedrijf	38,9	61,3		18,8	35,2	69,2	26,2	30,8	
Arbeidsopbrengst (x 1000 gld.)									
- per bedrijf	45,0	82,1		14,4	37,9	90,8	13,3	29,7	
- per aje	28,6	42,7		9,5	20,1	48,1	12,9	20,3	
% bedrijven met ar- beidsopbr. per aje boven 35.000 gld.	24	89		1	2	75	0	8	
Ha cultuurgrond	486	266		1014	1587	279	16	213	
% voedergewassen	100	100		99,7	100	100	100	100	
Ha voedergew./bedr.	3,1	29,6		11,3	19,4	34,8	2,6	17,8	
Melkkoe/ha voedergew.	1,6	1,9		1,5	1,7	2,0	0,7	0,9	
Jongvee/100 melkk.	81,0	69,3		75,9	72,5	61,8	18,2	119,8	
Mestvee/100 melkk.	7,2	22,4		3,7	5,4	2,0	0	69,0	
Gve/ha voedergewassen	2,3	2,9		2,2	2,4	2,5	0,7	1,8	
% bedrijven met ruw- voertekort	33	67		30	43	75			
Ruwvoertekort in % van ha op tekort- bedrijven	23	33		20	13	15			
Melkkoeien/bedrijf	36,3	56,4		17,2	32,8	68,0	11,0	19,7	
Quotum/bedrijf (ton)	213	295		81	151	359			
Quotum/melkkoe (kg)	5800	5140		4720	4620	5450			
Kavels/bedrijf	4,1	7,2		5,9	8,0	6,6	0,7	4,8	
Ha huiskavel/bedrijf	13,6	9,7		1,9	3,3	13,8	0,8	3,4	
% huiskavel	58	36		19	18	32	17	18	
% bedrijven met meer dan 33 are huiska- vel/koe	57	22		7	11	25		67	

*) In verband met privacy-aspecten worden van deze bedrijven geen gegevens verstrekt.

Bijlage 2.7 Kenmerken naar onderscheiden bedrijfstype in 1988; Haren

	Ligboxenstal aantal koeien per bedrijf			Tradit. stal aantal koeien per bedrijf			Inten- sieve vee- houde- rij	Overi- ge vee- houde- rij	Overi- ge be- drij- ven
	<50	50- 75	=>75	<25	25- 50	=>50			
Aantal bedrijven	6	8	2	8	24	3	2	49	16
% nevenbedrijven	0	0	0	13	0	0	50	20	38
Hoofdberoepsbedrijven:									
aantal bedrijven	6	8	*)	7	24	*)	*)	10	10
aantal arbeidskr.									
- totaal	11	18		11	46			16	56
- per bedrijf	1,8	2,3		1,6	1,9			1,6	5,6
aje per bedrijf	1,7	2,0		1,2	1,6			1,4	4,8
% bedrijfshoofden									
ouder dan 50 jr.	33	50		29	58			100	50
% met opvolger	100	75		0	50			20	20
% grond op bedrijven zonder opvolger	0	10		20	31			82	88
Ha per bedrijf	27,8	42,8		19,3	27,1			26,4	5,3
Nge per bedrijf	41,7	64,5		22,5	40,1			27,5	59,9
Arbeidsopbrengst (x 1000 gld.)									
- per bedrijf	48,6	86,4		17,3	45,1			26,4	65,3
- per aje	29,2	44,3		14,6	28,0			18,4	13,5
% bedrijven met ar- beidsopbr. per aje boven 35.000 gld.	17	75		0	33			20	20
Ha cultuurgrond	167	343		135	650			264	53
% voedergewassen	100	99		99	98			92	21
Ha voedergew./bedr.	27,8	42,5		19,3	27,1			24,4	1,1
Melkkoe/ha voedergew.	1,4	1,4		1,0	1,3			0,3	0
Jongvee/100 melkk.	81,0	93,9		111,3	97,4			439,7	0
Mestvee/100 melkk.	5,6	8,7		1,5	5,7			60,3	0
Gve/ha voedergewassen	2,1	2,1		1,6	2,1			1,3	3,3
% bedrijven met ruw- voertekort	17	25		14	17				
Ruwvoertekort in % van ha op tekort- bedrijven	175	10		6	33				
Melkkoelen/bedrijf	38,7	57,3		19,0	35,3			17,0	0
Quotum/bedrijf (ton)	213	326		111	174				
Quotum/melkkoe (kg)	5520	5690		5940	4890				
Kavels/bedrijf	6,0	10,5		5,4	6,5			6,3	3,5
Ha huiskavel/bedrijf	10,4	3,0		4,4	6,9			2,8	0,6
% huiskavel	47	7		29	24	31		10	20
% bedrijven met meer dan 33 are huiska- vel/koe	33	0		29	17	33		20	0

*) In verband met privacy-aspecten worden van deze bedrijven geen gegevens verstrekt.